

דור הלבנטינים

זיקליון כהנוב : שחור על גבי לבן

האנשים החיים בבאר־שבע על פי הזמן המערבי, התכליתיים והאצים לדרכם, בדרך־כלל אינם נוסעים ברכבת, שהיא נתיב תחבורה זול הכרוך עם זאת בביטול זמן; נוסעים ברכבת אלה שזמנם חשוב להם פחות מפספס. רוב הנוסעים שהסתכלתי בהם מאחרי העתון שבידי נמנו על עדות מזרחיות באחד הכפרים החדשים שלאורך המסילה עלתה לרכבת אשה זקנה, ממוצא כורדי מן־הסתם. שמלה בלוייה ומאובקת, רגליים יחפות וגסות, שער מדובלל הנתון באיזו חבישת־ראש הדומה לתחבושת מטונפת, אבן כחולה נגד עין־הרע תלוייה ברפוי על חזה. כל מטענה כולו סל ביצים, מעוטף סמרטוטים. לאחר שהיססה לשבת על הרצפה התישבה על המושב מולי, ומתוך שלא חשה עצמה בנוח הגביהה את רגליה ושיפלתן תחת שמלתה כנוסח הערבים. ישראל מכירה אותה — רוב בני האדם מתרחקים ממנה מחשש פרעושים, או משהו גרוע מזה.

עבר מנגן אחד קבצן. עיני־תכלת מימיות מאחרי משקפיים עבות, מעיל־גשם, נעליים טובות — חדש שמקורב־בא מארץ פולין, כך ניחשתי. ידיה הקשוחות, אחוזות־השיגרונ של הזקנה העלו ארנק קטן תפור ביד והיא קראה: „חפה! חפה!“ בעודה טורחת לפתחו. הקבצן עבר והלך לדרכו, כאילו לא ראה ולא שמע. הזקנה השאירה את המטבע בידה ואמרה, „אתן לו אותה כשיחזור“.

דריכות מתוחה פשטה בקרב הנוסעים, רובם מרוקאים צעירים, שעניניהם ננעצו בדלת שבה יעבור הקבצן בחזירתו. „סבתא“, קרא אחד מהם, „שמרי את כספך לאלה שזקוקים לו, כי הקבצן הזה עשיר יותר ממך. ראי איך הוא לבוש“.

הזקנה הניעה בראשה. „אם הוא מבקש נדבות“, אמרה, „הריהו נצרך יותר ממני“. הורדתי את חומת הדפוס שלי, שפן עתה זכרתי זקנות רבות כלי־כך, אמותי ואמות־אמותי, שהיה בהן עושר זה שאין־ערוך־לו שאותו קיפחתי בהיאבקי על החיים בעולם שלא היה שלהן.

הקבצן עבר שוב, ובמחשבה־תחילה נפתל והתפתל לבל תוכל הזקנה לשלשל את המטבע לתוך כיסו.

„אתם רואים?“ צעקו המרוקאים הצעירים בחמת־זעם, „אתם רואים איך הם מעליבים אותנו בכוונה? אפילו קבצן אשכנזי לא נאה לו לקבל נדבה מאחד מאתנו, השחורים“. בחור אחד, שרצה להחזיר את הקבצן ולאצו ליטול את הנדבה, הכרח היה לעצור בו בחזק־יד.

„אולי הוא חשב שאני רוצה להעליב אותו“, אמרה הזקנה. „מי אנחנו שנשפוט? באמצעותנו האלוהים נותן, ואותו אין אנו יכולים להעליב“. היא פנתה אל הנער שישב סמוך אלי: „לך, מילד הוא לא יסרב לקחת“.

„לא, לא, לא“, השיב הנער. „אני לא אבקש אותו לבקש ממני נדבה“.
 הזקנה הביטה בו. „לכינא את. את לבושה כמוהו, ממך הוא יקח“.
 „לא“, אמרתי, „לא חשוב איך אני לבושה, אינני שייכת לצד שלו“.
 אבל הזקנה שילשלה את מטבעה לתוך ידי ואני יצאתי לחפש את הקבצן כחול-
 העיניים כדי לתת לו את המתת שאינה שלי. „כנזיר, כלבושו“ אומר המשל הצרפתי.
 ובני-לביני הרהרתי שאיני יכולה להימלט מן התרבות שאותה מסמלים המלבושים
 שלגופי. כאשר שבתי אל מושבי הגבהתי את חומת הדפוס, כלאי ומפלטי, ושמעתי
 אחד מן הבחורים המרוקאים מעיר: „רק הזקנה הזאת שבתוכנו יש בה חכמה
 ורחמים. אנחנו, במידה שהיה לנו משהו מזה, אנו מאבדים זאת בישראל ונעשים
 אנשים קשים, חמדניים ושפלים. כוח, דעת וכסף אין לנו, והצדקה אבדה מאתנו.
 לא נשאר לנו מזה ולא-כלום, אף לא טיפה“.

*

כשאני לעצמי הריני לבנטינית טיפוסית, במובן זה שאני מעריכה במידה שווה מה
 שקיבלתי ממוצאי המזרחי ומה שהוא עתה נחלתי בתרבות המערבית. הפראה
 הדדית זו, שבישראל קוראים לה „לבנטיניזציה“, אני רואה בה העשרה ולא דילדול,
 ומתוך נקודת-מבט זו אולי מותר לי לנסות ולהגדיר את המחלה המורכבת,
 המשולבת של שתי העדות הגדולות במדינת ישראל.
 ראשית-דבר אין להכחיש כי היהודים בפזורים קנו להם הרבה מן התכונות
 האפייניות של העמים שבתוכם דרו, וכן גם ניפרות בהם צלקות מיוחדות שהן זכר
 למאבק הקיום שלהם כמיעוט יהודי. אין כל חטא בכך שנכיר בעובדה שלפני ימים
 רבים התפלג העם היהודי לשני פלגים ראשיים, שהאחד מהם שטף לתוך העולם
 הנוצרי-המערבי ואילו השני זרם בעולם לבנטיני-מוסלמי, ושם גם מתערבבים הם
 יחד במדינת ישראל הריהם נבדלים בעצמיותם, בקורותיהם, בארחות-חיהם-
 והרגשתם — שיש להם תקוות שונות ובעיות שונות.
 הצדדים השליליים שביהודי המזרח נחקרו בישראל במידה רבה, אם גם לא תמיד
 בהגינות. אלה הם הצדדים השליליים הטיפוסיים לארצות המוסלמיות בכללותן —
 פיגור יחסי לעומת החברה התעשיתית, היעדר ההכשרה המקצועית, הטכנולוגית
 והרוחנית הדרושה לעמידה בהתחרות בעולם של ימינו. אין זו בעיה המיוחדת
 ליהודי המזרח, שפן זוהי בעייתו של כל העולם שאיננו מערבי בתקופה של שידור-
 מערכות כאוב ביחסים בין עמים העומדים בשלבים שונים של התפתחות טכנית,
 וכשם שהיהודי המזרחי אינו צריך להתבייש בדרגת התפתחות זו יותר מן הערבים,
 האפריקאים או האסיאתים, כך גם היהודים שממוצא אירופי בישראל, המשחקים
 בחביבות רבה את התפקיד של „האח הלבן“ הקטן והטוב באפריקה, חייבים להבין
 שאותן בעיות ממש קיימות גם כאן, בפנים.
 החברות בלתי-המערביות הישנות ניהנו מדרגה גבוהה של ליכוד עדתי, מסיפוקים
 רגשיים הקשורים בפולחן, מזיקה ברורה בין המשפחה לקבוצה החברתית הכוללת

את הפרט, זיקה שאם גם שמה סייג להתפתחותו הנה מקובלת היתה על הרוב הודות לפילוסופיה של קבלת־דין ותלות בגזירה העליונה, וכן גם משום שנתנה סיפוק לצרכים עמוקים שבטבע האדם. החברות האלו נבצר מהן לפתור את הבעיות של ארגון חברתי רחב יותר, להיפטר מן העוני הממאיר, ושיווי־משקלן החינוכי נשבר תחת אכף הכיבוש האימפריאליסטי המערבי. המוני אדם נעקרו מאורח־החיים העדתי שלהם ונעשו יצרנים של חומר־גלם. בשלב הראשון הזה נראתה תרבותו של המתנחל עדיפה משום שהיו עמה המכשירים, חמריים ורוחניים כאחד, לשלטון אכזר אך יעיל. חברת הילידים דרך־כלל יותר משהיתה פרימיטיבית היתה מנוונת או קצרת־אונים לעומת חברה תוקפנית יותר, המארגנת את בני־האדם בהתאם לצרכים חמריים ולא דווקא רוחניים, חרף כל ה"ליברליות" הרשמית שלה. הבדלה זו יש בה חשיבות, שפן בזמננו רוב העמים שעוברת עליהם התפוכה חברתית נמרצת חשים שנפלו מרמה גבוהה של ציביליזציה ולא דווקא שהם מטפסים אל רמה חדשה, ולפרקים שתי התגובות האלו מתמזגות במאמץ ליצור חברה יעילה על פי דוגמת המערב, תוך כדי שמירה על הרבה ערכים השייכים לחברה שקדמה לתקופה הנחלגית.

בשלב הראשון של המגע בין שני העמים האלה העומדים על רמות שונות של התפתחות טכנולוגית נעשית העילית המקומית קיינית, שוקדת לרכוש ולעכל את הרעיונות והטכניקה של התרבות הכובשת, ובתוך כך היא דוחה מתוך בושה את הערכים של חברתה־היא. אך עם האפשרויות החדשות הנובעות משיתוף־הפעולה עם המתנחלים מתרבים בני המעמד הזה, מתחזקים בהשפעתם ובידיעתם את גורמי עדיפותו של המתנחל. עילית זו, מקומית במוצאה אך מערבית, לפחות במידת־מה, בהשפלתה, קונה לה מעט־מעט בטחון־עצמי, והיא לומדת למזג את הרכיבים השונים של עצמיותה במסגרת של שלמות מלוכדת והרמונית למדי. אז היא נעשית עצמאית יותר בשיפוטה, בקרתית יותר כלפי המתנחל המערבי וכלפי האידיאלים שהוא דוגל בהם אך אינו חי על פיהם (הנצרות, זכויות האדם, השוויון), ולא עוד אלא שהיא גם לומדת להוקיר יותר את ערכי החברה הישנה. יותר ויותר משתוקקת העילית הזאת להשתתף בשלטון עם הקבוצה השלטת ולעשות שימוש בטכניקה המערבית לגבי החברה המקומית, לתועלתה ולהנאתה, ולא רק להנאתו ולתועלתו של המתנחל. המתנחל צוחק לה לעילית זו בגלל החיקוי השטחי והמגושם שהיא מחקה את ארחות המערב, ואי־המערב נתפס לאידיאליזציה רגשנית של התרבויות המקומיות הישנות שאותן החריב, למעשה.

בהקשר של המזרח התיכון, הלבנטיני הוא טיפוס שקנה לו את התרבות הזאת החדשה, תחילה בחינת דבר שמחוצה לו ורצוי לו, אחרי־כך כחלק אינטגרלי של ישותו־הוא, והמערבי שם אותו לקלס במידה רבה משום שהתגלמו בו סכנה וקריאת־תגר. הוא יכול להתחרות במערבי במקום שבן־הארץ ה"טהור" לא היה יכול, ועם כל חולשותיו ופקפקיו הריהו, לפחות בכוח, מוצר מוצלח של הכלאה בין שתי תרבויות או יותר בזמננו־ראנו, משום שהוא מסוגל לנצל את מה שרכש לו לשיקומה

של חברתו ולחידוש־פניה. אחרי כן הוא נסוב וחוזר אל מקורותיו המקומיים, וכאן נתפס עתה אף הוא לאידיאליזציה. הלאומני הערבי, למשל, אף שהוא לבנטיני ויותר ויותר הוא נוטה להיעשות לבנטיני, נתפס לאידיאליזציה של האסלאם, או של הגדולה הפרעונית, כשם שגם היהודים, הנחשבים זרים ולבנטיניים הן באירופה הן בעיניהם של אירופים. במזרח התיכון, מעלים על נס את מוצאם הקדמון, בה בשעה שאלה כאלה רחוקים בעצם מן המקורות האלה, ואין הם מתכוונים כלל ברצינות להפיח רוח־חיים בציביליזציות מתות.

בראשית דרכה מקווה העילית הזאת שהכובש והמתנחל המערבי יסייעה וישתף עמה פעולה בהקמת הסדר החברתי החדש הזה. כשתביעותיה לרפורמה נדחות, מושמות לאל תדיר או נענות בלב־ולב, נעשית העילית החדשה הזאת תוקפנית הרבה יותר בהתחרות על השלטון, והיא מתיצבת בפועל־ממש כשכבה האחראית והמנהיגה בשמה של זהות לאומית חדשה, שאותה יצר המתנחל המערבי על־ידי שהפיץ את האידיאלים שלו ועל־ידי שגיבש התנגדות כללית לשלטונו. לא די שהמו־העם הולך בעקבותיה אלא שנצחון זה על התרבות הזרה מעורר את תאבונה לשינוי־ערכים חברתי מהיר לתועלתה שלה. העם, שקנה לו זה־מקורב את עצמאותו, שהשוה את רמת־חיייו לזו של העולם המערבי, שוב אינו מאמין בדת הרואה בלדות קלקלה שאין לה תקנה, גזירה מן השמיים, אך לא תמיד הוא מבין שלא הוכשר די־הצורך, שלא ספג די־הצורך את המושגים המערביים, שעדיין לא הקים לו עילית רחבה בעלת הכשרה טכנית, מנגנון־ייצור יסודי וארגון חברתי אשר יאפשרו לו להשיג רמה חדשה של רווחה. כן גם אין הוא מבין שאותה התעצמות מפוארת בעולם המערבי אף היא היתה פרי אבולוציה שנמשכה מאות בשנים. מכאן הועזעים החברתיים, המשיכה לאידיאולוגיות טוטליטריות המארגנות את ההמונים על־מנת לשנותם מיסודם, וכל זאת בהנהגתה של העילית בעלת החינוך המערבי, שלעתים קרובות היא עומדת בקוצר־יד נוכח הקפן הכביר של הבעיות החדשות הטעונות פתרון.

*

התפתחות זו השפיעה במישרים על העדות היהודיות המזרחיות, שהיו חלק בלתי־נפרד מן העולם המוסלמי, אלא שבגלל טובות־ההנאה שזימנה המעצמה המישבת הגיעו במקרים רבים לדרגה גבוהה של רווחה כלכלית ולמעמד חברתי גבוה יותר מחוץ למסגרת הישנה של עדות־המיעוטים. הן התמערבו ויצרו עילית לבנטינית משלהן במהירות גדולה הרבה יותר מן הרוב המוסלמי, וכדבר הזה אירע למעשה בכל יתר המיעוטים. הרבה מן העדות האלו מסכיבי לאגן היים התיכון מעולם לא ניתקו כליל מן העולם המערבי, הן מכוח מגעים הדוקים למדי עם שאר עדות יהודיות הן בזכות קצת הגירה יהודית מאירופה למזרח התיכון, אבל התמערבותן הוחשה מכוח הדחיפה שניתנה על־ידי פרמייה וה"אליאנס יוניברסל אזוראליטי", שהקימו בתיספור מתאמים בתבונה לצרכים המקומיים, עשו נפשות לאידיאלים של המהפכה הצרפתית ופתחו פתח לתנועה של התקדמות חברתית ורוחנית, מחוץ

לחומות הגיטו, לקראת אורח-חיים שיש עמו אחריות. ה"אליאנס" מילאה תפקיד כביר ביצירתה של עילית זו, בעיצובה ובהרחבת בסיסה, עד שכללה מספר גדול והולך של בני-אדם שמילאו תפקיד ראשון-במעלה בארצות מושבם, על-ידי טיפוח דפוסים מודרניים של חרושת ומסחר וחינוך טכנאים מודרניים נחוצים עד מאד. העילית הזאת שיתפה פעולה עם מעצמות המערב, על כל פנים בדור הקודם, והשפעתה בטלה רק משהחל לקום מתוך האוכלוסיה המוסלמית של הארצות הערביות מעמד בינוני חדש, בעל חינוך מערבי, המסוגל למלא את מקומה. שיעורה וצורתה של האירופיזציה שונים היו מארץ לארץ, אבל מידה רבה של דמיון היתה בדברים מסביב לאגן הים התיכון כולו, כולל לשון אירופית משותפת — צרפתית, אנגלית, או שתיהן כאחת.

העילית היהודית-הלבנטינית הזאת נוטה היתה להתמערב במידה מושלמת כל-כך עד שנותקה מן היהודי שבה, הזדהתה יותר ויותר עם אירופה, נתלשה לא רק מן הרוב המוסלמי אלא אף מן הרוב היהודי הפלוא עדיין בין חומות הגיטו, רוב שהוא מצדו נוטה לנהוג על פי דוגמת העילית ככל שנפתחו לפניו אפשרויות חדשות בתחומי ההשכלה והתעסוקה. הדור הצעיר החל להתקומם על המגמות האלו, בהתאמצו לשוב אל הציבור היהודי המקומי, או לפנות אל הציגונות, או להצטרף לאינטליגנציה הלאומנית-השמאלית המוסלמית. להתפתחות זו הושם קץ עם הציאה ההמונית בעקבות מלחמת 1948.

כך הגיע לישראל גל הגירה מארצות מוסלמיות, אבל היתה זו הגירה כרות-ראש, הואיל והעילית שנתמערבה העדיפה להשתקע באירופה, מקום שם נקלטה בהצלחה; העדה היהודית-העיראקית היא כמעט היחידה שהגיעה לישראל בשלמותה, כולל את העילית שלה.

*

היעדרה של עילית זו, שעשויה היתה להעמיד מנהיגות בתקופה של מעבר, החריף במידה רבה, כפי שהוכיחו זאת ההתפרצויות של הזמן האחרון, את הבעיות הכרוכות בקיום-צוות של ציבורים שונים הנתונים באותה מסגרת לאומית ומוסדית. היהודים המזרחיים, החסרים כוחות טכניים ולקויים בחינוכם היסודי, נתונים במצב הדומה לזה של עמים קולוניאליים ביחס לקבוצה שלטת בעלת תרבות אחרת המחזיקה בשלטון, כופה את תפיסתה ודפוסיה בארגון החברתי, ומכוונת בני-אדם לקידום מטרותיה שלה בשם האידיאלים והמטרות שלה עצמה. רוצה לומר שהקבוצה המפגרת מבחינה טכנולוגית אין לה כי אם ללמוד, לציית, להסתגל, להיקלט או להשתלב במבנה קיים, ולהפסיד בדרך כך, הפסד המוחזק אידיאלי, את זהותה שלה. המיתוס או התקווה של האחדות היהודית בתוך שורות העם במדינת-ישראל עזים היו כל-כך עד שהגילוי הקולוניאלי הזה נתעלם משתי הקבוצות כאחת. הראשונה כפרה זמן רב בקיומה של בעיה כלשהי, אף טענה שאם הבעיה קיימת, אין זו אלא אשמתם של החדשים", ואילו הקבוצה השנייה קיומה שתגיע לרמה

הגבוהה ביותר, כביכול, שתזכה להתקבל, עם שגם מתחה בקורת על הקבוצה השלטת שאינה מגשימה בפועל את האידיאלים שאותם היא מעלה. על נס כערכי-היסוד של הדור החלוצי הגיבור.

אכן, לאחר תקופה של קבלה, רכישה וחקיוי סבילים, מתחילות העדות המזרחיות לעמוד על זהותן ולתבוע בקול שינוי לטובתן. העילית המערבית, שיכלה לשמש גשר בין שתי הקבוצות הראשיות האלו, נעדרה; בכל־זאת נמשך התהליך של לבנטיניזציה או הפראה הדדית, והעדות המזרחיות מתחילות לפתח ישות וזהות משלהן, שאינן המשך של עברן היהודי גם לא של עברה של הקבוצה השלטת, אף מתחילות הן לפתח מיעוט המסוגל להתחרות עם הקבוצה הזאת ולהעמיד ברכות הימים איזו מנהיגות. מאחר שהעלו את רמת בריאותן, השכלתן והכנסתן, מבקשות העדות האלו להתקדם ביתר מהירות, להגדיר את עצמן ולמצוא את מקומן ואת תפקידן בישראל.

כמו בשטחים הקולוניאליים, גיבשו הלחץ וההפרעות מצד הקבוצה השלטת את העצמיות הלבנטינית החדשה הזאת הקמה והולכת. עדות שחשבו עצמן נפרדות, שהגו אפילו מידה של איבה זו לזו, סופן שהן תופסות כי יש להן עבר משותף שהאידיאולוגיה הרשמית אינה משקפתו כל־עיקר, שיש להן תקוות ומטרות משותפות להגשימן בעתיד הקרוב, ושפולן כאחת צריכות להשיג סיפוק שלם יותר לצרכיהן, כולל את הצורך בביטוי־עצמי.

ישראל נתונה במצב יחיד־במינו, מאחר שתהליך זה של השפעת־גומלים והשתנות הדדית חל בתחומי אותה ארץ, שהיא לבנטינית מבחינת מעמדה הגיאוגרפי בין מזרח למערב ומחמת עצם עירובם של יושביה. מתוך כך יכולה היא לצרף את שני היסודות העיקריים שבהרפבה לכלל אחדות דינאמית ויוצרת, כדוגמת התרבויות הלבנטיניות הגדולות של העבר — ביוניץ והאסלאם — שגם הן היו פרי עירוב של תושבים ותרבויות, כמו שהיתה בעצם גם אירופה המערבית בתקופת עיצובה. אולי הדבר הטוב ביותר שאירע בישראל הוא שהעדות המזרחיות שוב אינן סבילות אלא מגלות ענין חיוני בעיצוב עתידן בישראל. הדרך שלפניהן אינה חסרה מעקשים, אבל האסון האמיתי היה בא לולא היו העדות האלו מגלות את הדחף לצמות, להקשות קושיות, לקרוא תגר, להתבגר, להשפיע על מציאותה הפוללת של ישראל — ולשנותה.

התסיסה הנוכחית, שאינה מצטמצמת בתחומיה של עדה אחת ויחידה, פותחת פתח להרבה אפשרויות חיוביות. מכל־מקום, חייבת הקבוצה השלטת להבין שהתבוללות היא תהליך דו־סטרי, שהתמורה נחוצה היא וטבעית, ושעל־מנת לאפשר אותה חובה עליה להתנער מהרבה משפטים־קדומים ומושגים משובשים, אפילו לחזור ולבדוק כמה מתפוסותיה ולמשוך ידה מן המונופול על המוסדות המפלגתיים והממלכתיים. רק כך תחול התפתחות זו במסגרתה של חברה שאיננה משוסעת מדנים ומריבות, חשדות ופחדים. ככל שנרצה ביודעים בתהליך־התמורה הזה וככל שנכוונו ביודעים, כך נצליח.

*

ציבור הוותיקים בישראל, שהוא ממוצא אשכנזי ברובו, הזדהה הזדהות שלמה כליכך, גם מובנת כליכך, עם המאבקים שהביאו לידי הקמת המדינה, בתו החוקית, עד שפיתח לעצמו מין תסביך-אב והוא נפגע ממש כשהילד גדל ומבקש לעמוד על דעתו. אולי לו היה בטוח כהלכה בהשגיו ובטוהר מצפונו כי אז היתה עמדתו רציונאלית יותר ורגשית פחות כלפי חבלי-הצמיחה של חלק אחר, חדש יותר באוכלוסייה, שבהכרח מתעוררים בו רק רגשי תרעומת, אשמה או פחיתות לשמע ההתהדרות המתמדת בקרבנות שהעלה דור החלוצים. סוף-סוף הרי החדשים רואים את הוותיקים כשהם חיים בתנאים נוחים למדי כמעמד עליון, על אף הגינונים הסוציאליסטיים. אפילו הקיבוץ איננו פרולטרי כלל בהשוואה למעברה. חברי הקיבוץ יודעים מניין תבוא הארוחה הבאה, ובאורח פרוקסלי הם מהווים כוח שמרני המגן על המצב הקיים ועל הרכוש הקיבוצי כאחד. טבעי ואנושי הוא שלאחר שנים של סכנה ומחסור מבקשים הוותיקים ליהנות מיתר נוחות ומנעמים, אבל ברגע שהקיבוץ בפרט, והחברה הישראלית בכלל, שוב אינם שוויוניים, ניטל מהם כוח-המשיכה לגבי אותם הסבורים שעליהם לכבוש לעצמם זכויות ולא להגן עליהן בלבד. רמת-החיים הגבוהה יותר של הוותיק והפרסטיז'ה החברתית שלו אפשר לקבלן כגומול על השגים ועלילות מימים-עברו, אבל איי אפשר לסגור עליהן שעה שהוותיקים ויוצאי-חלציהם טוענים שעודם חיים בהתאם לאידיאלים הישנים.

כיום העבודה הקשה שבבנין ישובים חדשים ובהפרחת הנגב הצחיח נופלת למעשה בחלקם של חדשים מקרוב-באו, רובם ממוצא מזרחי, והוותיק האשכנזי-במוצאו משתייך, באורח טבעי למדי מבחינת נסיונו, למעמד של מנהלים. על אף כל הפניות והקריאות הרי דרך-כלל לא התושבים המבוססים הם ההולכים לגור בנגב ולבנותו אלא האיש החדש בארץ, המתגבר על פחדיו ואכזבותיו הראשונים ומתמודד באומץ-רוח עם שממונו, ואשר מתוך כך הוא זכאי גם זכאי להכרת-טובה מצד ארצו. אולי אין כל מניעה שהצבר בעל-האמצעים ילמד באוניברסיטה, וטבעי הדבר שישאף להוסיף דעת, להשיג עמדה, חיים נוחים וכסף, ולנצל את האפשרויות שיצרו הוריו למענו, אבל איי אפשר להציגו באותו זמן כחלוץ אידיאליסטי וסגפן. נסיון זה יכול לעורר רק רגשות שליליים באותו בחור מרוקאי העובד בסדום, במכרות הנגב, או בהנחת צינור-נפט. אפשר להבין, למשל, את המקרה של אחת יעל דיין המשתדלת להשתחרר מעקת ההשגים הגדולים של אביה ודורו, להיעשות משהי בזכות עצמה, אבל כשמעמידים את דורה כדוגמה אידיאלית לחיקוי למרוקאי הצעיר, הרי אך טבעי הדבר שירגיש שמישהו שם אותו כאן לצחוק.

קצת פחות אידיאליזציה-עצמית וקצת יותר יושר ומשמעת אינטלקטואלית יסייעו ללכד את שני החלקים האלה בנוער שלנו, שבכל אשר יקרה חייבים הם להוסיף לחיות יחד באותה ארץ. אם יתחברו זה עם זה, יעזרו זה לזה, עלידי מגע בלתי-

אמצעי, להשתחרר מן המיתוסים שירשו כולם כאחד, בצורות שונות, מן התקופה הציונית-החלוצית, כי אז אולי יוכלו להתחיל במעשה חלוצי ופורה משלהם. הצבר, שבידועים או בלא ידועים הוא מתקומם על דור ההורים שלו, לעתים קרובות הוא רוצה לחיות בישראל שתהיה רחבת-הקף יותר מבחינה רוחנית, סובלנית יותר, אך הוא גם ירש, במקרים רבים ביותר, הרבה מפחדיהם ומשפטיהם-הקדומים של הוריו ביחס ל„לבנטיניזציה“ ול„הורדת הרמה התרבותית“ שבעטיו של המהגר. זה האחרון תואר לפני הצבר כאיום פוטנציאלי על כל מה שנבנה כבר, לא כשותף במה שצריך עדיין להיפנות.

הצעד הראשון בדרך לאותה בגרות שלמה ומקיפה יותר הוא לעמוד על כל הגילויים של דעה-קדומה גזענית ולשקוד על עקירתם של אותם גילויים מיותרים ומזיקים. אחרי הכל, לא יוצאי המזרח שבישראל הם שקראו לעצמם „שחורים“, מפני שקודם בואם לישראל לא עלה בדעתם שצבע עורם אינו „נורמלי“ — ואמנם נורמלי היה במסגרתו של המזרח התיכון, המאוכלס אנשים ממוצא ערבי, ארמני, יווני, איטלקי וכו'. צאצאי שתי העדות צריכים אפוא לקבל את עירוב-הגזעים כדבר טבעי, ואפילו כנכס חיובי, שהרי הגזעים החסונים יותר הם גזעיה-הכלאיים ולא ה„טהורים“.

טראגי הוא הדבר שהמרבית קלקלה הם לעתים קרובות דווקא אותם התושבים החדשים שסבלו יותר מכל באירופה כגזע נחות, „לבנטיני“, זה, נטול-שרשים; מן-הסתם הם מבקשים למצוא פיצוי לעצמם על הרגשת הנחיתות שלהם. אבל הוותיקים, הטוענים שהסכסוך בישראל קיים רק בין שתי קבוצות של תושבים חדשים, רוחצים את כפיהם בקלות רבה מדי. יוצאי-המזרח ידעו את מגרעותיהם, ובתחילה נשאו עיניהם לוותיקים המבוססים שיהיו בבחינת בוררים, אבות צדיקים, חכמים וחסרי-פניות; הוותיקים לא הצליחו לאמת את הרושם הזה, בגלל קשריהם אל העולים החדשים ממזרח-אירופה — ובגלל משפטיהם-הקדומים שלהם. אפייני הוא הדבר ששליטיה של ישראל לא העלו בדעתם להכריזו על מלוא מיוחד לקליטת יוצאי מארוקו, או על הקמת קרן-מילואים לצורך הגירת-חירום. הדבר עלה בדעתם רק לפני הפסקת היציאה מרומניה, והעתונות כתבה בקור-רוח שהואיל החדשים האלה רגילים לרמת-חיים גבוהה יותר, יש להעניק להם שיפון טוב יותר ושטח-מחיה גדול יותר לגולגולת מאשר למשפחות מארצות נחשלות, הרגילות לחיות בדוחק ובצפיפות. דבר זה עורר מיד בחלק גדול מן האוכלוסיה תרעומת כנגד החדשים האלה, והפליה בלתי-רשמית ממין זה חיזקה את יוצאי אירופה המזרחית במשפטיהם-הקדומים הכמוסים ובאמונה שימחלו להם על כל גילוי של התנהגות שקווחה כלפי יוצאי חלקי-תבל אחרים.

*

אנשי-רוח אירופים ואמריקאים כבר עמדו על מומיה של חברה, המאורגנת לשם תיפקוד כלכלי יעיל אלא שביצרה את „האדם הכלכלי“ הפקיעה את האדם מפלל אישיותו ואנושיותו עד כדי כך שחיי הנפש שלו באים על ביטויים בעיקר במעשי

אלימות. בעולם הגדול מרבים לדון בתופעות מעין אלו, אבל בישראל, למרבה התמיהה, מקבלים טיפוס זה של חברה כמעט כאידיאל, כדוגמה לחיקוי, בכל דבר מחוץ לאנטישמיות שלה.

כך, למשל, אין מלמדים אצלנו את הילדים שהטכנולוגיה, עם כל חשיבותה לקיומנו, בשום פנים אינה מחנכת את האדם לחיות בהרמוניה עם חבריו, גם אין בה כשלעצמה כדי להבטיח אושר ליחיד ולחברה. נחוץ וחשוב הוא שיעניק המשק הלאומי מידה הוגנת של רווחה לכל האזרחים, אבל דבר זה אין פירושו שמקומות עבודה וכושר מקצועי די בהם להקים עם תרבותי, מהוגן במידה המניחה את הדעת. עדיין מתחלפת לנו הטכנולוגיה בצבייליזציה, בו בזמן שאין האחת אלא צד אחד מצדדיה של זו, ולעתים קרובות אין לנו כל מושג בהווה היצרית שלנו, בצרכים ובתהליכים הנפשיים שלנו ושל זולתנו.

אפילו מחנכים נוטים לראות בטעות בתשובות הניתנות במבחן אינטליגנציה אמת מידה לאינטליגנציה, בעוד שבאמריקה מותחים זה שנים רבות בקורת קשה על המבחנים האלה. מוזר שבישראל לא תפסו באיזו מידה שוני בתרבות משפיע על אופי האינטליגנציה, על ראיית העולם ועל תפיסת העולם. דוגמה פשוטה ביותר. הרבה ילדים ממוצא מזרחי נחשבו קשיחנות מפני שלא הצליחו במבחנים המיוסדים על ציור, והיה צורך בהרבה והרבה „מחקרים” בטסטולוגיה כדי לגלות שהואיל ותרבותם של ילדים אלה מתרחקת מציור הצלם החי היו הללו זרים לצורה זו של ציור ונמנעים ממנה. מתוך שכל ישר והבנה אוהדת לתרבות הבית של הילד אפשר היה לעמוד על הקשיים האלה מלכתחילה, אבל היעדרם של אלה גרם שילדים רבים היו אידיויטים בעיני עצמם בתחילת דרכם בבית הספר, ויחס זה התפשט בציבור שהיה נוח ביותר להחזיק בדעות מעין אלו. כן גם ידוע, למשל, שילדים ממשפחות עוני בעולם המערבי עומדים בערך על אותה דרגה כילדים מזרחיים מקבוצות ירודות הכנסה, או שבאמריקה נכשלו הרבה ילדים כושים כשנבחנו עם ילדי לבנים, ורק לאחר מכן התברר שסבורים היו שהטסטולוג הלבן מבקש להוכיח את נחיתותם. כשעמדו אותם הילדים באותם מבחנים בקבוצות של ילדים כושים בלבד הגיעה „רמתם” לזו של ילדי לבנים, וחלוקתם לקבוצות בהתאם להכנסות ההורים והשכלתם הראתה את הדמיון בין הלבן העני לכושי העני, ובין האמידים משתי הקבוצות (אף כי מובן שבקבוצה הלבנה היו הילדים המקופחים מועטים הרבה יותר). מכאן שחברה צרת מוח, מכוח עצם משפטיה הקדומים, מונעת את התפתחותו של חלק מן האוכלוסיה, בו בזמן שלהלכה רצונה לרוממו ולהגשים את האידיאל הדמוקרטי. שלא מדעת היא יוצאת מתוך הנחה שקבוצה אחת היא פחותה מעצם מהותה, מראשית הימים ועד סוף כל הדורות, ואין זו סתם תופעה הנובעת מתנאים כלכליים או תרבותיים מיוחדים הניתנים לשינוי.

כמעט לא התחילו עדיין להשתמש אצלנו במשאבים של מדעי החברה, ולעתים קרובות ניצולם של אלה מסתלף ומתעכב מחמת תפיסה מצומצמת, מונוליתית של היהדות, מצמצם בגלל תפיסת הציונות כתורה רשמית ובעטיים של מושגים

אירופיים זעיר-בורגניים הנקבעים כנורמה אידיאלית. האנטרופולוגיה התרבותית או החברתית, היחסיות והפלוראליזם בתרבות, כמעט ואינם ידועים לרוב הישראלים ממוצא „אירופי“, שאין בהם לא סקרנות ולא כבוד ביחס לדפוסים אחרים של תרבות. לא אחת אירע, למשל, שמדריכה במוסד של נשים תתפרץ לביתן של נשים מזרחיות ותגער בהן על שהן יושבות על הרצפה — אף כי באקלים חם ישיבה זו צוננת ונעימה יותר. (אגב, מצבי ישיבה אלה הם כיום „דיבוק“ אצל צעירים מערביים רדופי-חרדה, המחפשים את שלנת ההתבוננות של ה„יוגה“). ימים רבים מקובלת היתה הדעה שצריך ללמד עשית דגים ממולאים או עוגות-גבינה במסגרת השליחות הציביליזטורית, והנשים הטובות שהפיצו את האמונה לא הצליחו להבין מעולם מדוע פעולות תרבותיות אלו אינן זוכות לתגובה נלהבת יותר. כן, הן ייחסו זאת ל„סבילות המזרחית“. אבל גם כאשר קמו בעלים צעירים ומיחו על שמצלמים את משפחותיהם לצרכי תעמולת המגביות ואמרו, „אל תחשבו שאין אנו יודעים עברית ואין אנו קוראים מה שכותבים עלינו. אם אתם זקוקים לכסף, הרי זה עסקכם. אבל אין שום טעם בכך שנשבע חרפה ולעג בשבילכם“ — הרי שוב ייחסו זאת אותן הגברות לנחשלות ולתוקפנות מזרחיות — עמדה עקיבה והגיונית בהחלט.

לעתים קרובות כלי-כך מספרות מורות צעירות על טפשותם של תלמידיהן, אפילו במעמדם של אלה, מסבירות שהם מטומטמים כלי-כך עד שאינם מסוגלים להבין מאומה — וזאת הן אומרות בעודן מלטפות את ראשו של הילד, למען יחוש שהמורה אוהבת אותו, שהרי חזקה עליה שתיצג ותסמל את התרבות העליונה שהפעוטות צריכים להזדהות אתה ואותה עליהן למסור. בתי-המדורש-למורים עמלים לעקור יחס זה, והושגה התקדמות רבה. ובאמת אין להאשים את המורה, הצברית הצעירה, המקדישה חלק גדול מחייה לעזרת העולים החדשים; העמדות שהיא נוקטת הריהן פועל-יוצא של רקע צמיחתה, הנוטע בה ובבני-דורה מידה כה רבה של אי-בטחון בתרבותם האירופית שלהם.

אכן, יוצאי-אירופה בישראל הביאו עמיהם נסיון עשיר בטכנולוגיה ובמדע, והם הקימו מוסדות שניסו להעלות בקנה אחד צרכים כלכליים עם ארגון חברתי צודק ואנושי יותר. אבל המבנים האלה אל להם להיעשות נוקשים כלי-כך, כאילו כל התשובות כבר ניתנו אחת-ועד ואין מקום לשום תמורה. בין הקונפורמיזם למרי יש מקום להסתגלות, להשפעה הדדית ולהשלמה הדדית — לצורך צמיחה. לאותם החייבים במעבר תרבותי כדי להסתגל לעולם המודרני, הן מבחינה תרבותית הן מבחינה כלכלית, שוליים אלה של חירות וביטוי-עצמי נעשים חשובים יותר ויותר עם שהם מתקרבים יותר בארחות-חייהם ובשפאותיהם אל הקבוצה השלטת, דווקא משום שהם בטוחים יותר בעצמיותם. הוויתנו הלאומית עודה מתרקמת והולכת, אין היא דבר שאפשר לצקת אותו לתוך דפוס, שמתוכו אנחנו יוצאים כפסלונים זהים לקומה ולתואר. מכל-מקום יש תמיד מספר רב של מוצרים פגומים, ובחברה חיה המוצרים הפגומים חיים, מגיבים, סובלים, מקווים, מתמרדים, ואי-

אפשר להיפטר מהם. עולם המסורת והמנהגים הישנים הוא בזזוני ומוגבל עד שאינו יכול להחזיק מעמד, אבל בשעת נסיגתו אין לערר שום איש להאמין כי המעבר לחברה טכנולוגית כשלעצמו יכול להביא אושר בכנפיו.

העדות המזרחיות משנות את אורח־חיייהן ובמידה ידועה הן מצטרפות לכלל קבוצה בעלת תרבות מעורבת, ולא זו בלבד אלא שלחצן מאלץ את הקבוצה השלטת לבדוק מחדש הרבה ממושגיה; בפרט בקרב הצעירים דומה שהן מעוררות מידה חדשה של שיפוט עצמאי, תחומי התעניינות חדשים ורחבים יותר. גם הצבר שואל שאלות יותר ויותר, יותר ויותר הוא מחפש תשובות השונות מאלו של אבותיו.

עובדת התמורה הזאת, עם כל המכאיב שבה, היא בריאה יותר מן הכפיפות הנמשכת לאידיאלים של קבוצה שלטת, במיוחד בדמוקרטיה המתגאה בכך שהפכה אידיאלים של שוויון למציאות חברתית. פירוש הדבר שבישראל אין הקבוצה השלטת יכולה להיתפס לסנטימנטליות עקרה, כדרך המתנחלים בימי־משפבר, ביחס לתרבויות המקומיות העתיקות ולנצלן בתוך כך. אבל כמו שהיה האירופי ירא מפני הלבנטיני, שגייש על פני התהום בין שתי התרבויות, כך דומה שגם בישראל הקבוצה השלטת מתיחסת בחשד לעיצובה של עילית צעירה, „לבנטינית“, שתאגד בתוכה בני־אדם ממוצאים שונים, כולל בני־הארץ, שיימשכו זה אל זה מכוח דמיון ברעיונות, בטעם, באינטרסים ובמטרות ולא דווקא מפוח שיתוף במוצא או השתייכות מפלגתית. המפלגות תהיינה צריכות לשקף את האוכלוסיה החדשה ואת הלך־רוחה, אבל הדחף צריך לבוא מצד בני־אדם שעם שיגדירו את עצמם ואת שאיפותיהם אולי יוכלו לגבש דעת־קהל שעדיין אין לה יכולת־הבעה.

*

ישראלים ותיקים ומושרשים מביעים לעתים קרובות את הדעה שמתנהלת פה כעין מלחמה, שאם לא „ניצח האשכנזי“ וישראל לא תשמור על עצמיותה, לא רק כמדינה יהודית אלא גם כמוצב נצור של הציביליזציה המערבית, הרי תיעשה „לבנטינית“, תתפרק ותתמסמס, „תרד לרמתן“ של הארצות הערביות אשר סביבה ועלידי כך תיבלע בתוכן.

גם הארצות הערביות שגו שגיאות גדולות בזלזולן בערך הלבנטיניזציה, וגם הן הגיעו למבוי סתום בגלל עירוב־היוצרות הזה. בתגובתן כנגד המערב שמו את הדגש בלאומנות הערבית וב„אסלאם“, בלא שתהיינה עוד דבקות בדת אף לא מדקדות במצוותיה — ממש כדין רובם של היושבים בישראל. אך בדומה לנו הושפעו גם הם מן התפיסה האירופית של הלבנטיני, שבארצות הערביות רואים בו כיום זן־כלאיים ראוי־לבנו שצריך לעקרו מן השורש, וזאת בפרק־זמן שבו הארצות האלו מחדשות את פניהן ונעשות דווקא לבנטיניות יותר במבנה החברתי שלהן, במחשבתן ובשאיפותיהן, משום שהן חייבות להסתגל למושגים ולטכניקה של המערב ולסגלם לעצמו. האסלאם בשיא השפעתו היה קיסרות לבנטינית, שכן עוצב על ידי ההשפעה המתרבתת של בוינץ על הפובש הערבי — וכוח־המשיכה

שהיה לו לגבי המוני אדם עצומים כל-כך לא נבע רק מעצמה וחוזק-יד. גם אחרי נפול ביוזף לא קיפחו היווני והיהודי את זהותם בלבאנט הישן. לא די שהוסיפו להתקיים אלא שעל אף המתיחות גם קיבלו זה את זה ונתקבלו על האסלאם. אפילו סיפורי-המעשיות הדמיוניים ביותר שב„אלף לילה ולילה“ מכירים ארבעה טיפוסים של נתינים — מוסלמים, נוצרים, יהודים ועובדי-השמש — והדת המוסלמית מסכימה שכל איש ישר ישועתו מובטחת לו, ותהי דתו מה שתהיה. הסובלנות הזאת משפבר-הימים פינתה מקום לתאווה החדשה לאחדות מונוליטית השוללת כל שוני, אך לא מן הנמנע הוא שההרגלים המושרשים מימים-ימימה שוב יעלו על פני השטח באחד הימים, כאשר ייעפו הכל מתהפוכות, טיהורים, מלחמות, שנאה ומהפכה. הלבנטיניות החדשה יכול שתכיר בחטיבות הלאומיות החדשות, הבאות עתה על מקום החטיבות הדתיות או העדתיות הישנות, ומכל-מקום לא מן ההכרח הוא שתביא כליה על איזו מהן.

זובן שישראל לא תוכל לצעוד לבדה עד סוף כל הדורות, גם לא תוכל לעשות שלום עם אנשים המכריזים על שנאתם אליה בעודם נתונים בשלב המפוצץ של הבריאה-העצמית. אך במידה שלא תפחד מפני ה„לבנטיניזציה“ שלה, אפשר שתסלול את הדרך לאיזה שלום לעתיד-לבוא שבמסגרתו יוכלו רבים, אם לא תמיד לשתף פעולה באורח ממשי, הרי לפחות לגלות יתר סובלנות לגבי ההבדלים שביניהם. ישראל „תנצח“ אולי דווקא אם תתן דוגמה של לבנטיני מעורה היטב במקומו, שאינו מתכחש לשום צד של מורשתו תוך כדי יצירת ערכים משלו.